

LIBERALISMUL POLITIC ÎN ROMÂNIA PÂNĂ LA MAREA UNIRE (I)

Mihai Vasiliu

Liberalismul românesc era un liberalism european întârziat adaptat treptat la condițiile țării noastre¹. În timp ce statele din Occident făceau progrese vizibile în acest proces ireversibil, de modernizare (economic, social-politic, cultural, instituțional - n.n.), el devine oglindă și măsură a dezvoltării umanității, ajungând centrul permanent al expansiunii continuie². După părerea lui Maurice Godelier “prima periferie a Occidentului s-a format chiar în Europa Centrală și Orientală”, începând cu 1492, derulându-se de-a lungul a cinci secole, schimbându-și formele și efectele în funcție de epocă, de țările care erau vremelnice în fruntea Occidentului (Spania, Olanda, Franța, Anglia) și de societățile în care se desfășurau acest proces³. Pentru înțelegerea acestui fenomen trebuie să ținem seama de epoca în care s-a stabilit primul contact dintr-o țară occidentală și societatea non-occidentală, după cum este la fel de important să luăm în considerare ce reprezintă această societate non-occidentală înainte de contact. Românii, ca popor neolatin, au fost educați în spiritul ortodoxiei⁴, moștenind cultura bizantină și tradiția politică a despotismului oriental⁵. Stăpânirile despotice, asociate cu respectul față de religia tradițională, de care depindea în ultimă instanță, a eliminat orice posibilitate de cenzură a hotărârilor domnului (autorității - n.n.)⁶. Dintre trăsăturile permanente ale domniei în Țara Românească și Moldova se notează că: “la baza domniei stă credința că puterea domnească vine de la Dumnezeu și că domnul ca reprezentant al divinității, trebuie să practice virtuțile imperiale: filantropia, generozitatea, cumpătarea, justiția; puterea domnului este absolută, adică necontrolată de vreun organ, dar nu nelimitată”⁷.

¹ Dan Amedeo Lăzărescu, **Liberalismul și diferitele lui ipostaze**, în *Oeconomica*, I.R.L.I. Nr.2/1996, p.122; Gheorghe Platon, **Istoria României Moderne**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 295.

² Maurice Godelier, **Occidentul - oglindă sau miraj al evoluției umanității**, în *Societate și Cultură. Noua alternativă*, Nr.(19) 6/1993, p. 12.

³ **Ibidem** (Acest Occident, privit ca orice “formă” de societate, ca un amestec de real și imaginar, de fapte și norme, de produse materiale și moduri de gândire, care alcătuiesc, un câmp de energie formidabil ce atrage spre sine și respinge, totodată, celelalte societăți).

⁴ N. Dobrescu, **Rolul bisericii în trecutul românesc**, București, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1909, p. 4.

⁵ N. Iorga, **Byzance après Byzance. Continuation de l'histoire de la vie byzantine**, Bucharest, 1971, p. 12 - 13.

⁶ Dan A. Lăzărescu, **Introducere în istoria liberalismului european și în istoria Partidului Național Liberal din România**, Editura Viitorul românesc, 1996, p. 29.

⁷ **Instaurările feudale din Țările Române. Dicționar**, București, Editura Academiei, 1988, p. 168.

De fapt ortodoxia va propăvădui, până în secolul nostru, supunerea absolută, povățuită de Sfântul Apostol Petru tuturor creștinilor, față de puterea politică, bună sau rea. “De aceea păstrarea, propovăduirea, aplicarea sau fructificarea, explicarea și definirea de către Biserică a dogmelor este un alt temei de acceptare a lor de către membrii ei și de către cei ce se deschid cu credință mărturiei lor”⁸. Astfel, tradiția dinastică a devenit tot mai puternică, încât ideea de stat nu se suprapunea încă ideii de neam, în schimb, ideea de stat corespondea ideii dinastice⁹. Această pluralitate statală românească, care întărea ideea dinastică, i-a făcut pe domni să fie circumspecți față de orice înnoire sau plan de reformare, care venea din interior și mai ales din exterior. Și cu toată obidiența manifestată de boierime, păstrarea elitelor sociale, politice și intelectuale ale Țărilor Române, de către Poartă, a permis celor două țări să-și păstreze, necompromise de amenințarea exterioară, autonomiile administrative, sociale, judiciare și confesionale. În acest climat când statele românești au traversat trecerea de la statutul de independență la cel al suzeranității otomane, cu tot cortegiul de obligații și de renunțări, opoziția din interior capătă forme precise față de domnie, reușind să-și impună, în numeroase rânduri punctul de vedere, așa cum s-a întâmplat în 1653, când beneficiind de ajutorul muntean și ardelean, Gheorghe Ștefan a recuperat tronul în detrimentul lui Vasile Lupu¹⁰. “Odată Țările Române îngenunchiate de turci, boierii nu mai au un rol însemnat în alegerea Domnului și de aceea încep a se ocupa cu mazălirea acestora, uneltind împotriva lor, sau sprijinind candidați care să-i răsplătească în momentul urcării în scaun”¹¹. Dacă aspectele sociale și politice se “mișcă” greu, latura spirituală este mai dinamică, într-o societate în care imobilismul este atotcuprinzător și în care “Satul e un organism arhaic, multiseclar, care poate trăi în sine, de la sine și pentru sine”¹². Pe bună dreptate, cei care analizează latura spirituală se lovesc de filosofia religiei creștine care, în ultimă instanță sunt filosofii ale libertății¹³.

Umanismul românesc a cunoscut și prețuit ideile înnoitoare ale Occidentului medieval, dar în contextul pericolului otoman, caracterul religios, ortodox, devine și mai pregnant¹⁴, chiar în lucrări cu caracter laic¹⁵. La fel, bilanțul realizărilor în domeniul arhitecturii, artelor, care “îndeplinind

⁸ Dumitru Stăniloae, **Teologia dogmatică ortodoxă**, vol. I, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1978, p. 76.

⁹ **Istoria Românilor. Compendiu**, Editura Cultura Fără Frontiere, 1996, p. 80.

¹⁰ Constantin C. Giurescu, **Istoria Românilor vol. III - Partea I**, București, Fundația Regală pentru literatură și artă, 1942, p. 89 - 90.

¹¹ Alexandru Al. Buzescu, **Domnia în Țările Române până la 1866**, București, Tiparul “Cartea Românească”, p. 82.

¹² N. Iorga, **Istoria Românilor. vol. III. Cătorii**, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 290.

¹³ Etienne Gilson, **Filosofia în Evul Mediu**, Humanitas, 1995, p. 9.

¹⁴ Manole Neagoe, **Neagoe Basarab**, București, Editura Științifică, 1971, p. 97.

¹⁵ **Istoria medie a României. Partea Întâi (X-XVI)**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 386.

aici o sinteză de Orient, Occident și străveche tradiție locală populară, de origine tracă, va ține la dispoziția oricăruia din ortodocșii răsăriteni, care cetesc tipăritura slavonă de la noi, meșteri de zidărie, de zugrăveală, de săpătură, cari duc cu ei și elemente din ce s-a adus la noi tradițiilor pe care le-am adoptat. E un nou Bizanț, cu influențe gotice, dar și cu pecetea măsurii și armoniei noastre”¹⁶. Practic, în această perioadă a Evului Mediu nu putem vorbi de un liberalism politic, în sensul strict al noțiunii, ci de un *liberalism ca “stare de spirit”*, întrupat într-o sumă de idei, percepțe, construcții teoretice, în care se acceptă schimbarea care înseamnă, aici, și noutate. Prin această fază, de geneză, elitele reușesc să facă primii pași spre o gândire, care tinde să se elibereze de prejudecăți, de canoane, care limitează orizontul uman.

Secolul al XVIII-lea a fost deosebit de bogat în evenimente politice și militare, prin toate străbătând rivalitatea dintre cele trei imperii - habsburgic, otoman și țarist – denunțând interesele lor în Europa de sud-est. “Moștenirea” otomană, cunoscută sub numele de “problema orientală”, se transformă în acest secol, în problema echilibrului european¹⁷, ce a constituit sorgintea conflictelor dintre Marile Puteri, globalizând diplomația europeană. Rivalitatea dintre puterile vremii a concretizat un nou concept politico-diplomatic și strategic, acela al politicii integrității Imperiului Otoman, și care încerca să motiveze, tocmai echilibrul european. Vecinătatea celor trei mari imperii, a afectat în mod direct soarta provinciilor românești devenite “bulevard de trecere”, “teatru de luptă”, “obiect de schimb și de compensație” pentru învingători, locuitorii fiind obligați să suporte regimuri de ocupație militară, jafuri și distrugeri și nu în ultimă instanță pierderi teritoriale. “Ce-i drept, dobândind în 1774 protecția asupra Principatelor, Rusia s-a socotit îndreptățită să refuze celorlalte puteri europene amestecul în problemele românești, ceea ce i-ar fi înlesnit confiscarea lor pe calea mărginirii la un diferend cu Poarta. Succesul a fost vremelnic și parțial de vreme ce soarta Moldovei și Țării Românești rămânea strâns legată de cea a Imperiului Otoman”¹⁸. Rezultatul a fost instaurarea domniilor fanariote în Moldova și în Țara Românească, a dominației habsburgice în Transilvania, pentru care Diploma Leopoldină va servi drept Constituție; în 1699, prin pacea de la Karlowitz, Imperiul otoman renunțând în favoarea austrieilor, la Transilvania¹⁹. Administrația habsburgică asupra acestei străvechi provincii românești a fost amplificată și consolidată printr-o serie de măsuri organizatorice, politice, economice și religioase. A fost păstrată instituția principatului, însă i-au fost imprimate trăsături noi, devenind, în 1765, mare

¹⁶ N. Iorga, **Istoria Românilor. Vol. IV. Cavalerii**, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 324.

¹⁷ **Istoria Românilor, Compendiu**, Editura Cultura Fără Frontiere, 1996, p. 155

¹⁸ Leonid Boicu, **Geneza “chestiunii române” ca problemă internațională**, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 29.

¹⁹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **De la statul geto-dac la statul român unitar**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 181.

principat, atribuțiile dietei au fost restrânse și convocarea ei având loc tot mai rar. La Viena a fost organizată o cancelarie aulică - organism de dirijare a politicii Transilvaniei. După anexare, guvernarea habsburgică a făgăduit românilor anumite avantaje în schimbul unirii cu biserica Romei, chiar dacă cea mai mare parte din comunitatea românească din Ardeal și-a păstrat religia ortodoxă²⁰. Se naște astfel prima mare acțiune protestară a lui Ion-Inochentie Micu "a căruia orientare a devenit din ce în ce mai etnică", speculând în mod firesc, motivul religios²¹.

"Epoca fanarioșilor reprezintă pentru Principatele Române faza maximă de dezvoltare a influenței grecești, care începe însă să se afirme încă din secolul al XVI-lea și care, în secolul al XVIII-lea a provocat reacțiunea boierilor contra grecilor și contra Domnilor care se înconjurau de greci"²². Nu a fost o simplă schimbare de domnie, ci instituirea unui sistem politic de guvernare, făcut cu scopul de a întări controlul economic și politic asupra celor două Principate, al cărui teritoriu devenise atât de important în noile condiții²³. "Ceea ce este important este nu atât originea etnică a domnului cât faptul că epoca a fost percepută încă din veacul al XVIII-lea ca o perioadă aparte a istoriei românilor, ca o vreme în care cursul firesc al evoluției a fost schimbat și forțat să urneze o curbă descrescătoare în comparație cu trecutul"²⁴. La fiecare investitură, dar și la confirmări, mari sume și daruri erau înmânate diferiților demnitari ai puterii suzerane. A crescut numărul prestațiilor, rechizițiilor, cuantumul furniturilor impuse de trupele de ocupație, s-au înmulțit abuzurile slujbașilor venali, domnici de îmbogățire rapidă. Demnitarii erau schimbați des dintr-o țară în alta; în afară de scopurile spoliatoare ale acestor schimbări dese, măsura exprima și ea împrejurarea că în cele două state era un singur popor, cu o singură limbă, cu aceeași mentalitate, cu legi și instituții asemănătoare.

Expansiunea puterilor "creștine" nu a adus apărarea, dimpotrivă a adus țărilor române noi pierderi teritoriale: între 1718-1739 Oltenia și Banatul au fost anexate la Austria, care în 1775 a încorporat și Bucovina, cu 75% populație românească, ruptă din cuprinsul Moldovei întregi²⁵. În secolul următor, după războiul ruso-turc din 1806-1812, Rusia "ortodoxă" răpea teritoriul dintre Prut și Nistru, numit Basarabia²⁶. Sub raport economic, secolul al XVIII-lea a constituit o mai intensă dezvoltare a agriculturii,

²⁰ Keith Hitchins, **Conștiința națională și acțiunea politică la românii din Transilvania. 1700 - 1868**, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 35

²¹ **Ibidem**, p. 38.

²² Alexandru Al. Buzescu, **Domnia în Țările Române până la 1866**, București, Tiparul "Cartea Românească", p. 161.

²³ **Istoria Românilor, Compendiu**, Iași, Editura Cultura Fără Frontiere, 1996, p. 157.

²⁴ Vlad Georgescu, **Istoria Românilor. De la origini până în zilele noastre**, București, Humanitas, 1992, p. 85.

²⁵ **Ibidem**, p. 86.

²⁶ **Ibidem**, p. 87.

meșteșugurilor, a exploatării bogățiilor subsolului și a pieței interne, apariția companiilor negustorești, modificarea mai sensibilă a peisajului urban. A avut loc o grecizare a culturii și a instituțiilor culturale, în secolul al XVII-lea și mai ales al XVIII -lea și în primele două decenii ale secolului al XIX-lea²⁷. Dominația turco-fanariotă a avut o influență negativă nu numai asupra vieții economice și sociale a țării, dar a reprezentat o barieră și în calea evoluției firești a formelor de cultură și civilizație. Modul de viață a căpătat trăsături levantine, obiceiurile, moravurile, portul s-au orientalizat²⁸. În acest peisaj de înnoire ce se petrecea în societatea românească și unde treptat se formau relațiile capitaliste, modelele apusului sunt tot mai bine cunoscute, prin produsele ce ajungeau în principate, prin călătorii străine, prin schimbul de idei, prin circulația cărților. Anormalitatea, apare și mai evidentă în contactul care se realizează între Apus și Răsărit și pe care Poarta tinde s-o adapteze prin tratatele încheiate cu Marile Puteri vecine (Kuciuk-Kainardji «1774» - n.n.).

În acest cadru, pătrunderea iluminismului în Principate, a găsit o structură social-politică și economică, capabilă să-i recepteze mesajul, să-l adapteze la situațiile concrete existente în provinciile istorice. Venit în Principate, de inspirație gennano-austriacă în Transilvania²⁹ și prin cultura neogreacă, dar mai ales prin intensificarea circulației de cărți în limbile franceză, italiană, germană, prin contactul direct în școlile din statele apusene, și nu în ultimul rând, prin dascăli străini prezenți în spațiul românesc, iluminismul s-a integrat într-un mediu cultural răsăritean. Iluminismul românesc (din Principate - n.n.) reprezintă o sinteză a patru medii spirituale: cultura românească veche, cultura greacă, cultura europeană și influențele venite din Transilvania (Școala Ardeleană - n.n.)³⁰. Ideile iluministe, cu particularitățile îmbrăcate în Transilvania și Principate dau un nou conținut liberalismului “ca stare de spirit”, transformându-l, în noul context, într-un **liberalism boieresc**. În primul rând, acest liberalism presupune câteva elemente caracteristice care-l individualizează în raport cu prima etapă, a liberalismului “ca stare de spirit”, și de etapa ce-l succede, a **liberalismului doctrinar**. În al doilea rând, acesta tinde, pe lângă aspectele doctrinare să capete și un **aspect pragmatic**, cu importante consecințe pentru istoria românească. Să nu uităm pe, Costache Conache ce atrăgea atenția că gândirea românească a fost racordată la circuitul ideilor europene, fiind pătrunsă de «duhul veacului», materializată prin impresionanta literatură a secolului XVIII românesc³¹.

²⁷ Comelia Papacostea Danielopolu, **Intellectualii români din Principate și cultura greacă. 1821 - 1859**, București, Editura Eminescu, 1979, p. 7.

²⁸ Vlad Georgescu, **Ideile politice și iluminismul în Principatele Române**, București, Editura Academiei, 1972, p. 25.

²⁹ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, **Fragmentarium iluminist**, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 6.

³⁰ Vlad Georgescu, **Ideile politice și iluminismul în Principatele Române**, București, Editura Academiei, 1972, p. 53.

³¹ Gheorghe Cliveti, **Liberalismul românesc, Eseu istoriografic**, Iași, Editura Fundației “Axis”, 1996, p. 49.

Ca liberalism boieresc acesta se formează odată cu instituirea regimului turco-fanariot și ține până în preajma revoluției de la 1848. El are ca element central boierimea, cea forță socială care ocupă primul plan al vieții politice românești. Ca pretutindeni în Europa, și în societatea românească se constată aceeași continuitate a vechii elite în cuprinsul vechiului regim, la constituirea căruia a contribuit și pe care l-a slujit³². Deși i-au redus privilegiile, domnii fanarioți nu au distrus boierimea autohtonă, au colaborat cu ea, subordonându-și-o la opera de modernizare, în care, mereu, inițiativa măsurilor interne a aparținut mai cu seamă domniei³³. Observăm măsuri de reformă de ordin administrativ, juridic, fiscal și social, cu caracter mai degrabă de corectare, decât de deschidere spre transformări viitoare. Și totuși, societatea a integrat reformele ca schimbări efective și ca noi direcții de dezvoltare. Acestea au venit să contureze identitatea unui regim, fără ca regimul în sine să poarte caracteristici moderne. Fanarioții care au venit în Principate au ocupat, în cele mai multe cazuri, funcțiile de decizie, dar ei niciodată nu au reușit să-i depășească numeric și să se substituie lor³⁴.

Într-o primă fază, până la sfârșitul epocii fanariote, există un clivaj evident între elita politică națională, autohtonă și "grecii", străinii veniți să uzurpe monopolul politic al boierimii locale. În această etapă, criteriul de separare este unul etnic. Procesul de infiltrare a grecilor în conducerea Principatelor este mai evident după 1774, și, în ciuda încercărilor de autohtonizare a boierilor de origine greacă, conflictul devine acut la începutul secolului al XIX-lea, când elita locală recurge la mijloace violente de înlăturare a concurenței străine (1821 - n.n.)³⁵. Și totuși, ca toate divergențele existente "în lipsa unei burghezii constituită social și organizată politic, boierimea este aceea care și-a asumat rolul de conducere în procesul de transformare, de modernizare, cu toate consecințele care decurgeau de aici"³⁶. E drept că dacă în problemele naționale se creaa o solidaritate sui generis, în problemele sociale, în problemele de organizare, conflictul cu privire la natura și profunzimea reformelor separau categoriile inferioare de protipendata boierimii.³⁷

Revoluția franceză de la 1789, a adus o răsturnare de valori, care a transformat harta Europei și ideologia lumii întregi³⁸. Contestată și în același timp adulată "Revoluția franceză nu este o tranziție, este o origine și o

³² Gheorghe Platon, Alexandru-Florin Platon, **Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică** (Date statistice și observații istorice), București, Editura Academiei Române, 1995, p. 132.

³³ *Ibidem*, p. 133.

³⁴ Vlad Georgescu, **Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831**, București, Editura Academiei, 1972, p. 92.

³⁵ *Ibidem*, p. 93.

³⁶ Gheorghe Platon, Alexandru-Florin Platon, **Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică** (Date statistice și observații istorice), București, Editura Academiei Române, 1995, p. 135.

³⁷ *Ibidem*, p. 136.

³⁸ C. Groșorean, **Curenți social-politice contemporane**, Timișoara, 1934, p. 25.

fantasmă a originii. Interesul ei istoric e dat de ceea ce are unic, și, de altfel, tocmai acest «unic» a devenit universal: cea dintâi experiență a democrației”³⁹. Revoluția franceză, prin a sa Declarație universală a drepturilor omului, a legiferat, de jure și în fapt deopotrivă, drepturile individului și cele ale colectivității.

Sub imperiul acestor idei⁴⁰, a structurilor social-politice anchilozate⁴¹ și a unei conjuncturi politice favorabile⁴², revoluția de la 1821 reprezintă un moment decisiv pe planul luptei pentru implantarea în societatea românească a liberalismului⁴³. Revoluția din 1821 a determinat noi implicații în problema orientală: intervenția Rusiei și prezența năzuințelor românilor și ale grecilor, pe plan internațional Poarta otomană a consimțit la încetarea domniilor fanariote și la restabilirea domniilor pământene și a ocupat militar Țara Românească și Moldova. La 1 iulie 1822, Ioniță Sandu Sturdza a fost numit domn la Iași, iar Grigore Dimitrie Ghica la București⁴⁴.

Victorioasă, prin abolirea sistemului fanariot, Partida Națională, ce a apărut la începutul secolului al XIX-lea, deși alcătuită din boieri din toate categoriile, uniții în 1821 pe o platformă națională, va pune din nou în discuție problema organizării statului, a reformelor necesare pentru modernizarea societății românești⁴⁵. În acest cadru cele două tendințe manifestate în cadrul boierimii românești se concretizează practic în două grupări ce tind să devină distincte, gruparea conservatoare, reprezentând în general o parte a protipendadei, și gruparea (radicală - n.n.) liberală reprezentând boierimea mică și mijlocie, fără să lipsească din cele două grupări elemente și din protipendadă la radicali și a reprezentanților din mica boierime sau boierimea mijlocie la gruparea conservatoare⁴⁶.

Războiul ruso-turc (1828-1829) a pus capăt domniilor pământene, ca și luptei de idei desfășurate pe teren politic, în mod oficial, materializate în cererile, memoriile și proiectele de reformă, inițiate odată cu anul 1822⁴⁷;

³⁹ Francois Furet, **Reflecții asupra Revoluției franceze**, București, Humanitas, 1992, p. 104.

⁴⁰ Raymond Trousson, **Istoria gândirii libere, De la origini până în 1789**, Iași, Polirom, 1997, p. 221.

⁴¹ Anastasie Iordache, **Principatele Române în Epoca Modernă, Vol. I., Domniile pământene și ocupația rusească (1821 - 1831)**, București, Editura Albatros, 1996, p. 12-13.

⁴² Mircea Rebreanu, **Opțiunile istorice ale românilor**, Iași, Editura "Agora", 1996, p. 68.

⁴³ Radu Florian, Damian Hurezeanu, Alexandru Florian, **Tranziții în modernitate. România în secolele XIX-XX**, București, Editura Noua Alternativă, 1997, p. 88.

⁴⁴ Andrei Oțetea, **Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821**, București, Editura Științifică, 1971, p. 489-490.

⁴⁵ Apostol Stan, Mircea Iosa, **Liberalismul politic în România**, București, Editura Enciclopedică, 1996, p.25.

⁴⁶ Gheorghe Platon, Alexandru-Florin Platon, **Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică (Date statistice și observații istorice)**, București, Editura Academiei Române, 1995, p. 136-137.

⁴⁷ Valeriu Sotropa, **Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea**, București, Editura Academiei, 1976, p. 57-91.

inaugurând ocupația militară rusească, care a durat între anii 1828-1834⁴⁸. La baza tratatului de la Adrianopol (1829 - n.n.) raialele de pe Dunăre (Turnu, Giurgiu, Brăila) au fost restituite, de drept Țării Românești. Articolul 3 din tratat fixa granița dintre cele două imperii pe Prut, de la intrarea în Moldova a râului până la confluența lui cu Dunărea; frontiera spre Mare urma pe brațul Sfântul Gheorghe. După 1821, s-a înregistrat o nouă răsclucire a teritoriului românesc de către Rusia: luarea Deltei Dunării și a Insulei Șerpilor⁴⁹.

În 1829 (când tratatul de la Adrianopol a abrogat monopolul turcesc asupra comerțului nostru - n.n.) țările române încep să intre rapid în circuitul comercial cu Apusul. După opinia lui Ștefan Zeletin, de altfel bine fundamentată, "Tratatul de la Adrianopol înseamnă momentul când începe procesul de dizolvare a «vechiului regim» românesc, pe ale cărui ruine se deschide «cra nouă» burgheză, de europenizare a vieții noastre sociale"⁵⁰. Deși ironiza, cu verva sa, situația existentă în Principate - Constantin Golescu, nota: "Deci dar, luând toți seama osândii întru care ne aflăm, trebuie să ne înaptemicim și să judecăm care sunt datoriile unui bun patriot, vrednic de laudă orășan, iubitor de a fi părinte, și cari sunt, acele urmări ce instatormicează temeiurile caselor noastre, cum și cari sunt cele ce desrădăcinează toate fericirile noastre: și așa toți de obște depărtând de la noi cele rele fapte și îmbrățișând pe cele bune (a căror cel dintâiu pas este unirea spre obștescul folos), să ridicăm mâini rugătoare către milostivul Părinte ceresc, să ne îndrepteze spre drumul fericirilor și să cerem tot chipul de ajutor de la prea înălțatul nostru domn, ca la un părinte și ca dela un mădular neamului românesc, ca să putem urma cele mai nainte zise foloase către nație; căci, cum am mai zis, în fericirea obștii, ne vom găsi fieșcare în parte și pre a sa"⁵¹.

Și totuși, în ambele țări au fost întreprinse reforme administrative, judecătorești, au fost adaptate legiuri bisericești, pentru sănătate și caritate, privitoare la miliția națională, problema țărănească și organizarea învățământului. Pomindu-se de la aceste legi, au fost alcătuite Regulamentele Organice, formal câte unul pentru fiecare țară, dar ele erau aproape identice.⁵² Ceea ce se oferea Principatelor Române prin Regulamentele Organice era extinderea efectivă a spiritului liberal (liberal - moderate - n.n.) în societatea românească, care au pus bazele unei guvernări cvasimodernă⁵³. Deși limitat,

⁴⁸ N. Iorga, *Istoria Românilor pentru poporul românesc*, Chișinău, Uniunea Scriitorilor, 1992, p. 190.

⁴⁹ Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, București, Editura Politică, 1971, p. 284-289.

⁵⁰ Ștefan Zeletin, *Burghesia română. Originea și rolul ei istoric*, București, Humanitas, 1991, p. 54.

⁵¹ Constantin Golescu, *Însemnări a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*, București, "Minerva" 1915, p. 147.

⁵² *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iași, Editura Universității "A.I. Cuza", 1993, p. 59.

⁵³ Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România. De la origini până la 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 39.

îndeosebi la clasa boierească, acest regim politic, introducea și accepta sistemul parlamentar, administrativ și judiciar, după modele apusene, în țările române și începând cu al patrulea deceniu al secolului trecut, *societatea românească a cunoscut, în absolut toate domeniile, o fază revoluționară, doctrinară și instituțională*⁵⁴. În perioada următoare 1832 - 1848, planurile de reforme economice și administrative⁵⁵, alternează cu cele social-politice⁵⁶, căpătând treptat o conotație națională⁵⁷, pregătind prin ideologia profesată⁵⁸, revoluția română de la 1848.

Această rapidă angrenare în relațiile de schimb comercial modifică mult fizionomia principatelor românești, intensificând producția cerealieră internă, accentuând impilarea socială a țăranilor, boierii fiind interesați în sporirea desfacerii producției moșilor pe care le stăpâneau. "Revoluția economică: dezvoltarea vechii producții agrare prin influența schimbului aduce deci după sine și o revoluție politică: înlăturarea vechilor așezăminte sociale altoite pe producția agrară și înlocuirea lor cu instituții liberale, așa cum cere caracterul schimbului de contact liber"⁵⁹. Treptat se conturează în această perioadă de tranziție, elemente ce vor forma, mai târziu, o clasă nouă socială - burghezia. Trebuie să avem în vedere, că și în cazul boierilor, burghezia era eterogenă ca origine socială și ca origine etnică și nu a putut crea până la primul război mondial o clasă de mijloc între boierime și țăranime⁶⁰. Faptul că această "burghezie" a fost modest reprezentată, în momentele fundamentale ale istoriei până la 1918, iar locul ei a fost însușit de boierime, nu ca o nobilime medievală, ci ca o boierime adaptată, înnoită, transformată, situându-se în grupul de comandă la construirea societății moderne, a impus limite și particularități, în raport cu societățile Europei Occidentale⁶¹. Pe bună dreptate, istoricii ieșeni (Academicianul Gheorghe Platon și profesorul Alexandru-Florin

⁵⁴ Dan A. Lăzărescu, **Introducere în istoria liberalismului european și în istoria Partidului Național Liberal din România**, Editura Viitorul Românesc, 1996, p. 53.

⁵⁵ **Memoriile Principei Nicolae Șutu mare logofăt al Moldovei 1798-1871**, introducere, note și comentarii de Georgeta Penelea Filitti, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 132, 133.

⁵⁶ Valeriu Sotropa, **Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea**, București, Editura Academiei R.S.R., 1976, p. 99-108.

⁵⁷ Guy Hermet, **Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa**, Institutul European, 1997, p. 175-176.

⁵⁸ Pompiliu Eliade, **Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile**, București, Editura Univers, 1982, p. 330.

⁵⁹ Ștefan Zeletin, **Burghezia română. Originea și rolul ei istoric**, București, Humanitas, 1991, p. 70.

⁶⁰ **Istoria Românilor, Compendiu**, Editura Cultura Fără Frontiere, 1996, p. 186 - 187.

⁶¹ Gheorghe Platon, Alexandru-Florin Platon, **Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică (Date statistice și observații istorice)**, București, Editura Academiei Române, 1995, p. 141.

Platon - n.n.), lansează ca ipoteză de lucru teza că în societatea românească în secolul al XIX-lea s-a produs această mutație socială a burgheziei în clasa boierimii, o însușire treptată a culturii și sistemului axiologic al elitei, dar influențând din interior "o treptată reconversiune mentală generală"⁶². În acel moment a devenit clară preferința lor și a boierilor de "viță" pentru valorile noi, liberale. Tinerii (în general - n.n.) plecați, de îndată, la studii în străinătate (mai ales în Franța - n.n.), reveniți, au devenit factorii motori ai înnoirilor necesare. Boierii ruginiți (deci nu toți - n.n.) îi priveau cu ostilitate, ca pe unii ce strică rânduielile. Așa a început disputa între factorii ce promovau înnoirea și cei care creditau menținerea în stărele îndătinată⁶³.

Liberalismul boieresc este fundamentat, are la bază iluminismul așa cum a fost receptat în Principate, mai întâi în Transilvania, sub forma Școlii Ardelene și apoi în Țara Românească și Moldova. Iluminismul ardelean prezintă o serie de particularități în funcție de filiera prin care a pătruns în Transilvania, situația populației române din Principat și de cei care l-au profesat, reprezentanții clerului greco-catolic și sub egida josefinismului. Pornind de la aceste date putem afirma, cu toată certitudinea, caracterul național al ideologiei iluministe profesat de reprezentanții Școlii ardelene, motivat de situația românilor din Transilvania și Banat⁶⁴. De fapt, toate acțiunile care au avut loc (acțiunea lui Inochentie Micu; Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan; Supplex Libellus Valachorum - n.n.) acțiuni energice în numele națiunii române, au fundamentat românismul, ca doctrină social-politică și culturală, cu consecințe adânci în dezvoltarea conștiinței naționale românești.⁶⁵ Reprezentanții acestui curent, adevărați apostoli ai românismului (Reprezentanții Școlii ardelene - n.n.), au contribuit, prin scrisul și fapta lor, la ieșirea din starea de marginalizare și obținerea de drepturi politice pentru români⁶⁶, folosind atât argumentele filosofice și politice⁶⁷, cât și dorința de a ridica "din aceeași întunecime, de servitute în care a fost osândit neamul" la lumină și cultură, la emanciparea națiunii, prin aceleași argumente: vechime, continuitate, numărul și sarcinile națiunii⁶⁸. În numele noilor concepte se ajunge la formularea soluției revoltei, pentru ca, mai târziu, criticismul iluminist să fundamenteze teza dreptului la rezistență⁶⁹. Liberalismul ardelean

⁶² *Ibidem*, p. 143.

⁶³ Gh. Platon, *Moldova și începuturile revoluției de la 1848*, Chișinău, Universitas, 1993, p. 219.

⁶⁴ Keith Hitchens, *Conștiința națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700 - 1868)*, Vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 62.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 81.

⁶⁶ *Istoria Românilor*, Editura Cultura Fără Frontiere, 1996, p. 172.

⁶⁷ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 269.

⁶⁸ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 368.

⁶⁹ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 264.

are ca filoaie josefinismul de care a fost influențat, dar și seva kantianismului, pentru care mediul cultural românesc manifesta o anumită sensibilitate⁷⁰, totul subsumat de aspectul național⁷¹. Toate aceste componente capătă și o dimensiune religioasă, măcar ca pretext, dacă nu în conținut, reflectat în prudența și moderația tuturor acțiunilor organizate, în legalismul justițiar impus pentru orice inițiativă⁷². De aceea, "răscoala (din 1784 - n.n.) aparține în întregime țărănimii, și în mobile și în actele ei. Nu se vădește, nu se simte în ea nimic ocult, nimic provocat, nimic regizat, nimic impropriu, nimic țărănește inexplicabil"⁷³. Momentul pe care-l analizăm va genera începutul sintezei naționalism-liberalism în mișcarea politică românească din Ardeal, specifică acestei regiuni, manifestându-se ca o direcție fundamentală într-un eclectism specific epocii până la Revoluția de la 1848⁷⁴.

Iluminismul din Principate (Țara Românească și Moldova - n.n.) se îndrepta, prin eforturi evidente, spre "respectarea acestei autonomii, înscrisă în capitulațiile țării (vechile tratate încheiate de domnitorii români cu Turcia) și recunoașterea unui statut juridic internațional care să asigure existența politică a Principatelor"⁷⁵. Dincolo de această preocupare boierimea românească, elita acesteia, era interesată în problemele privind structura politică, teoria și practica conducerii statului, unde se înfruntau opinii, de la cele conservatoare până la cele moderne, liberale⁷⁶. Dispute politice s-au înregistrat și în privința politicii de reformă, a scopului, caracterului și întinderii lor⁷⁷. Pe ultimul plan al discuțiilor și bineînțeles al preocupărilor manifestate de elite este problema agrară, cu aspectele sociale ale acesteia. Lucru apare firesc dacă ne gândim că toți cei care s-au afirmat atunci: Mihai Cantacuzino, Enăchiță Văcărescu, Ion Cantacuzino, Iordache și Nicolae Rosetti-Roznovanu, Mihai Sturdza, Ion Tăutu, erau și mari proprietari și nu doreau să renunțe la averea pe care o posedau⁷⁸. Problematika pe care au abordat-o și pe care au ierarhizat-o în demersurile urmărite de boierime și-a pus amprenta asupra întregii gândiri social-politice până în preajma Unirii, fiind o trăsătură caracteristică pentru gândirea românească din Principate. Ea a căpătat treptat, în contextul anilor

⁷⁰ **Ibidem**, p. 265.

⁷¹ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, **Fragmentarium iluminist**, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 212.

⁷² D. Prodan, **Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 365-366.

⁷³ D. Prodan, **Răscoala lui Horea. Vol.II**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 706.

⁷⁴ Nicolae Bocșan, **Contribuții la istoria iluminismului românesc**, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 269.

⁷⁵ **Istoria Românilor**, Editura Cultura Fără Frontiere, 1996, p. 172.

⁷⁶ **Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918**, București, Editura Academiei, 1983, p. 19-20.

⁷⁷ Vlad Georgescu, **Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831**, București, Editura Academiei, 1972, p. 178.

⁷⁸ **Ibidem**, p. 178.

premergători revoluției de la 1848, un caracter militant și angajat⁷⁹. Toată gândirea social politică din primele decenii ale secolului al XIX - lea, deși este inegală ca valoare și ca mijloace de comunicare, este dominată de ideile liberale, chiar dacă, unele din ele, nu capătă dimensiunea reală, în totalitate sau stăruie în confuzii. Astfel, în **Act de unire și independență**, a lui Ion Câmpineanu, în preambul se proiectează statutul Țării Românești dominat de o teză liberală - preconizându-se egalitatea în drepturi a oamenilor și a națiunilor, proclamându-se libertățile cetățenești și urmărindu-se garantarea drepturilor individuale față de arbitrarul guvernamental⁸⁰, “căci izbăvirea norodului este cea dintâia lege”⁸¹. Liberalismul profesat în Principate, pleacă de la criticismul iluminist, reformator și în același timp nobiliar, motivat și de ortodoxism, dar spre deosebire de iluminismul altor popoare din Europa Răsăriteană, el are o latură practică, pragmatică, autorii încercând să-și pună în aplicare tezele, în ideia de transformare, de adaptare la noile condiții. De aceea “putem discerne de asemenea, poate, un caracter mai dinamic și mai înclinat spre realizări politice imediate în Principate, față de o mai mare profunzime teoretică, o mai adâncă meditație filozofică în Transilvania”⁸². În sfârșit, putem vorbi prin acest liberalism boieresc, de rolul unor idei-forță care modelează societatea românească, în devenirea ei, și de misiunea de a crea o stare de spirit, a unei psihologii colective întemeiate pe noul ideal patriotic și național⁸³.

⁷⁹ **Ibidem**, p. 179.

⁸⁰ Valeriu Sotropa, **Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea**, București, Editura Academiei, 1976, p. 101.

⁸¹ Homer Radu, Petru Ioan Orha, **Documente din Istoria Românilor**, București, 1996, p. 254-255.

⁸² Vlad Georgescu, **Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831**, București, Editura Academiei, 1972, p. 183.

⁸³ Neagu Djuvara, **Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800 - 1848)**, Humanitas, 1995, p. 312.